

Historische en avifaunistische veranderingen in het Laarder Waschmeer

Jelle Harder

Inleiding

Het Laarder Waschmeer is van oorsprong een oligotroof heideven en ligt ten oosten van Hilversum. Het is eigendom van de Stichting Gooisch Natuurreservaat.

In 1958 werd het gebied middels een hekwerk afgesloten voor het publiek. Sinds 1967 worden er alleen onder leiding van een boswachter of natuurgids rondleidingen georganiseerd. Vanaf 1984 worden er bovendien speciale excursies gehouden naar de vogelobservatiehut. Onder leiding van leden van de Vogelwerkgroep het Gooi en Omstreken kan een ieder op donderdagavonden in mei tot en met augustus een half uur tot enkele uren in de hut vertoeven.

Het aantrekkelijke van dit gebied is dat op een relatief klein oppervlak (85 ha) een grote variatie aan biotopen en vegetatietypen aanwezig is. Ruwweg gezegd is het zuidelijke deel nat en het noordelijke deel droog, met hier tussenin allerlei geleidelijke of abrupte overgangen.

Ongeveer een derde deel van het Laarder Waschmeer wordt in beslag genomen door open water en Riet. Plaatselijk zijn er stukken met Grote en Kleine Lisodde en op enkele plaatsen Mattenbies. Door de aanwezigheid van een sliblaag ontbreken waterplanten. De diepte van de plassen varieert van 50 tot 150 centimeter.

Rond de plassen zijn er hier en daar kleine oppervlakten min of meer vochtig voedselrijk bos, die uit Populier en Wilg bestaan. Op de iets hogere delen komt een ruige kruidenvegetatie voor met Harig Wilgeroosje, Braam, Wilg, Haagwinde en Bitterzoet.

Een groot deel van het gebied wordt in beslag genomen door jonge loof-, naald- en gemengde bosjes welke vrijwel geheel spontaan ontstaan zijn. Tussen deze bosjes in liggen verspreid een aantal niet meer in gebruik zijnde schrale weilandjes.

Een tweetal vochtige heidegebiedjes wordt bedreigd door bosopslag, achterstallig onderhoud en uitdroging. Plantesoorten als Trekrus, Veenpluis, Klokjesgentiaan, Veenbies, Blauwe Zegge en Kleine Zonnedaauw worden hier aangetroffen.

Aan de noordzijde van het Laarder Waschmeer bevindt zich een zandverstuivinggebied dat een onderdeel vormt van het grootste actieve stuifzand in het Gooi.

Stuifzandvegetaties in allerlei successiestadia zijn daar te vinden met name binnen het raster van het Waschmeer.

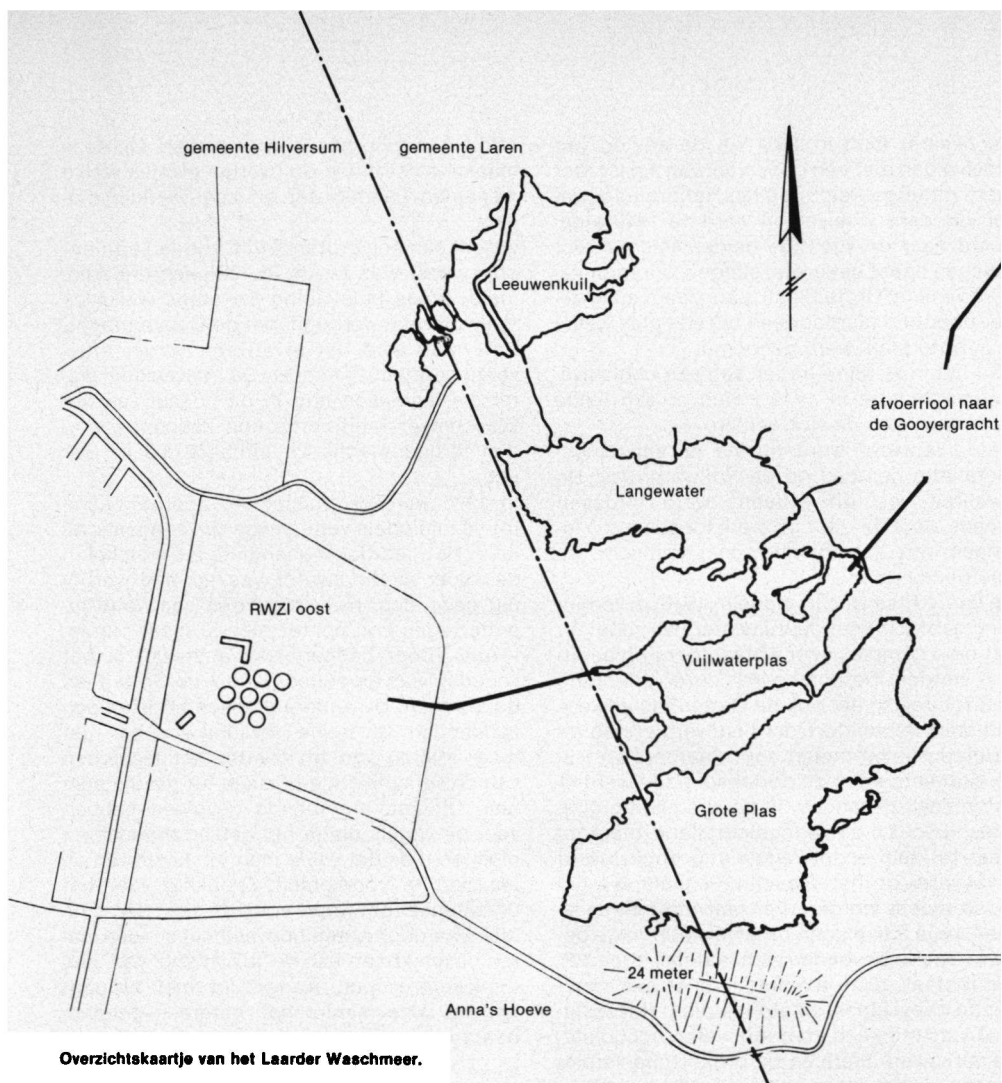
Aan de noordwestzijde zijn ter visuele afscheiding van de opdringende Hilversumse bebouwing enkele percelen naaldhout aangeplant. Het gehele gebied had circa vijftig jaar geleden een erg open karakter. Dit werd mede in stand gehouden door de in het Gooi aanwezige schaapskudde die hier tot 1962 nog kwam grazen. In de loop der tijd, met name de afgelopen vijftig jaar, is het Wasmerengebied steeds meer begroeid geraakt met bomen en struiken. De soorten die hierin de boventoon voeren zijn: Amerikaanse Vogelkers, Drents Krentenboompje en in

mindere mate Grove Den, Berk en Eik. Jaarlijks worden in dit gebied tussen de 110 en 130 soorten vogels waargenomen, waarvan er circa vijftig tot broeden komen (archief J. Harder).

Beheer

De Stichting Gooisch Natuurreservaat voerde als eigenaar en beheerder van het gebied sinds de afsluiting ervan altijd een beheer van 'niets doen'. Men ging uit van de gedachte dat dit stukje natuur zich pas goed kon herstellen van de invloeden van de mens en zich optimaal kon ontwikkelen als er niet meer werd ingegrepen door de mens. Afgezien van de problemen die er altijd zijn geweest met betrekking tot de waterkwaliteit, het waterpeil en de slibberging zijn de enige beheersingrepen die in het gebied gedaan zijn, het vrijhouden van de paden, het openhouden van enkele kleine watergangen en het zo nu en dan afbranden van kleine stukjes Riet. Dit laatste gebeurt onregelmatig en niet volgens een van te voren vastgesteld plan. Bomen en struiken die omvielen, takken die afbraken, of de natuurlijke opslag die overal opschoot; men liet de natuur aan haar lot over. De enige beheerders van de vegetatie waren de soms honderden Konijnen.

Op zichzelf lijkt dit een aardige gedachte, maar in de loop der tijd is steeds duidelijker zichtbaar geworden datgene wat te verwachten was, namelijk dat het gebied dichtgroeit. Het open heidelandschap van weleer begint steeds meer op een gesloten bos van Vogelkers en Krentenboom te lijken. Op de prachtige vochtige heideveldjes verschenen ieder jaar meer boompjes, de aangrenzende boom-

Overzichtkaartje van het Laarder Waschmeer.

groepen drongen steeds verder hierin door en zij veroorzaakten daardoor een snellere uitdroging van de vochtige plekken.

In plaats van Veenpluis en Dopheide kwam er meer Pijpestrootje en de aanwezige zonnedauwen en Klokjesgentianen kregen het zwaar te verduren. De weilandjes verruigden steeds meer en werden kleiner door de ook hier explosief oprukkende bomen en struiken. De zandverstuiving werd op de meeste plaatsen ingekapseld door Vliegdenen en Vogelkers. Gevolg hiervan was dat mossen, grassen en ten slotte struiken en boompjes grote delen van de zandverstuiving overwoekerden en deze voorgoed het 'zwijgen oplegden'. Ook de riet- en lisdoddepartijen in het water gedijden goed. Het oppervlak hiervan nam jaarlijks toe.

Het water

Zoals in de inleiding reeds aangegeven is, is het Laarder Waschmeer van oorsprong een

heideven. Op oude topografische kaarten is dit ven één van de vier vennen in het Gooi. Het Laarder Waschmeer bestond toen uit één grote plas met westelijk daarvan vochtige heidevelden. De waterkwaliteit van het ven had in die tijd een oligotroof karakter; het water was helder en schoon. Sinds het einde van de vorige eeuw zijn hierin allerlei, soms radicale, veranderingen gekomen.

In 1876 namelijk was er vanuit Hilversum een sloot gegraven in de richting van het Laarder Waschmeer. Aan het einde hiervan bevond zich in de heide een kom van 40 x 60 meter. Sloot en kom hadden tot taak het rioolwater van Hilversum op te vangen. Met het toenemen van het inwonersaantal en de toename van industrieel afvalwater gebeurde het meer dan eens dat de kom overstroomde en het afvalwater de heide in liep. Sindsdien is er nabij of in het Waschmeer altijd gezocht naar manieren om het toenemende Hilversumse afvalwater kwijt te raken.

Zo besloot men in 1901 tot de aanleg van vloeivelden met een oppervlak van 1 ha. Later werd dit uitgebreid tot 6 ha. Het drainagewater van deze vloeivelden werd na 1910 afgevoerd naar de vochtige heideplasjes, direct gelegen naast het grote, schone, oorspronkelijke ven (de 'Grote Plas'). Langzaam maar zeker ontstond hierdoor een tweede plas welke 'Vuilwaterplas' werd genoemd.

Met het in werking treden van een rioolzuiveringsinstallatie in 1940 kwam er een einde aan de rol van de vloeivelden.

Het afvalwater werd nu via de zuiveringsinstallatie geloosd op de Vuilwaterplas. De kwaliteit van dit effluent werd intussen steeds slechter door de sterk toegenomen lozingen van galvanische- en chemische industrieën.

De Grote Plas was inmiddels (1946) in verbinding gebracht met de Vuilwaterplas zodat nu het hele complex voor effluentberging benut kon worden. De aanleg van deze verbinding had tot gevolg dat ook de Grote Plas in korte tijd sterk vervuilde. Voordien werd er nog regelmatig gezwommen door Laarders en Hilversummers en in de oorlogsperiode werd er volop Zeelt gevangen. In de jaren vijftig ging alles fout. De zuiveringsinstallatie bleek al weer te klein zodat regelmatig ongezuiverd afvalwater op het Waschmerencomplex geloosd moest worden. Per jaar infiltreerde er toen circa 2,5 miljoen m³ afvalwater in de bodem. Daarin bevonden zich jaarlijks circa 100 ton fosfaat, 100 ton ammonium en een onbekende hoeveelheid zware metalen. Het resultaat was stinkend en dood water, accumulatie van zware metalen en organische verbindingen in het bodemslib (Van Raam 1983). Om nog meer effluent te kunnen opvangen werd besloten tot uitbaggeren over te gaan en enkele laaggelegen terreingedeelten voor

effluentberging geschikt te maken. Op deze manier ontstonden de overige plasjes welke de namen 'Langewater' en 'Leeuwenkuil' dragen.

Omdat een nog grotere infiltratie van effluent ongewenst was kwam in 1965 een drie kilometer lange buisleiding tot stand welke de Vuilwaterplas verbond met de Gooyergracht. Van daar werd het afvalwater verder afgevoerd naar het Eemmeer. De hoeveelheid water die sindsdien nog in de bodem van het Waschmeer infiltreerde kon zodoende worden teruggebracht tot circa 80.000 m³ per jaar.

In 1975 werd de buisleiding doorgetrokken tot de inmiddels vernieuwde zuiveringsinstallatie. Het Laarder Waschmeer als schakel in de afvoer van rioolwater was hiermee overbodig geworden. Het stopzetten van de effluentlozingen kon echter niet zo maar plaatsvinden. Door baggerwerkzaamheden in het verleden was de oerlaag onder de Grote Plas doorbroken. De andere plassen bezitten een zandbodem. In beide gevallen zou het niet meer inlaten van afvalwater het leeglopen van de verschillende plassen tot gevolg hebben. Dit zou ingrijpende gevolgen hebben voor de vogels die in het gebied broeden en pleisteren en dat wilde men ten koste van alles zien te voorkomen. Gelukkig voor het Waschmeer ontstond er sinds 1980 een situatie waardoor er een hoeveelheid schoon water beschikbaar kwam, afkomstig van een drinkwaterwinput. Aangevuld met effluent kon op deze manier het waterpeil gehandhaafd blijven.

Vrijwel alle huidige plassen zijn reeds aanwezig. De Grote Plas en de Vuilwaterplas staan nog niet in open verbinding met elkaar. De vele volkstuinten zijn duidelijk zichtbaar. Deze opname is gemaakt tijdens de Tweede Wereldoorlog, op 28 mei 1944.

Bron: KLM Aerocarto-Topografische Dienst, gemeente Hilversum, afdeling Landmeten.

In juli 1958 stond er bij de plas de Leeuwenkuil het bordje 'Verboden te baden of te zwemmen. RIOOLWATER'.

Archief Stichting Gooisch Natuurreservaat.

Na 1983 kwam er nog meer schoon water beschikbaar en de effluentlozing verviel definitief. Zodoende kwam er na honderd jaar een einde aan de infiltratie in de bodem met al dan niet gezuiverd afvalwater. Voor het Laarder Waschmeer zijn de problemen sindsdien nog lang niet opgelost. De effluentlozingen zijn dan stopgezet maar het bodemslib met daarin onder meer de zware metalen zijn nog steeds aanwezig. Dit bodemslib is nu bezig langzaam op te lossen als gevolg van de constante aanvoer van schoon water.

Het gevolg hiervan is dat de zware metalen niet meer aan het slib gebonden blijven en vrij komen te liggen. Ze dreigen nu met het infiltratiewater mee de bodem in te zakken en in het grondwater terecht te komen.

Visetende vogels

Zoals hiervoor al even is aangegeven leefde er in de Grote Plas in het begin van de jaren veertig nog vis (voornamelijk Zeelt). Het water was helder en nog nauwelijks verontreinigd. Nadat in 1946 de verbinding met de Vuilwaterplas tot stand kwam werd de kwaliteit van het water zo slecht dat er geen vis meer in kon leven. Welke gevolgen deze verandering voor visetende vogels had is niet zo erg duidelijk. Van vis levende vogels werden er voordien in de schone Grote Plas niet zo vaak aangetroffen. Zo nu en dan broedde er wel een paartje Futen maar daar bleef het eigenlijk bij. De aanwezige Geoorde Futen en ook Dodaarzen leefden waarschijnlijk vooral van de vele insecten en insectelarven, die normaliter het hoofdbestanddeel van hun voedsel vormen.

De Grote Zaagbek werd tot 1980 slechts vijf keer waargenomen.

Tot 1956 werd het Nonnetje bijna jaarlijks gesignaleerd maar meestal betrof dit één of twee exemplaren (Harder 1981). Een kleine 'piek' in de aantallen was er in 1942, 1943 en 1944 toen er verscheidene waarnemingen waren en het hoogste aantal exemplaren per dag bedroeg vier of vijf.

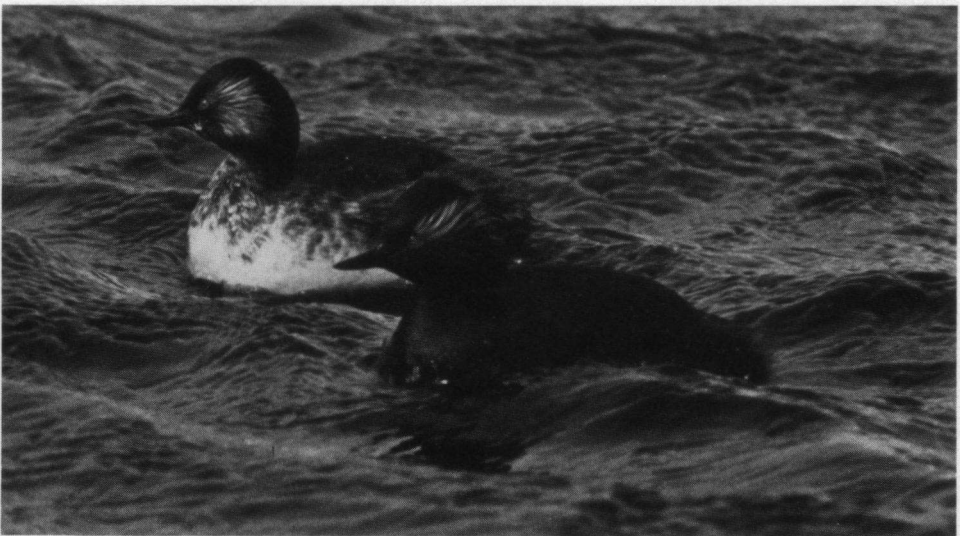
Deze 'piek' viel opvallend genoeg samen met een tijdelijke, explosieve toename van de aantallen broedende Geoorde Futen met maximaal zeventig paar in 1943. Blauwe Reigers en Aalscholvers werden in die jaren vrijwel nooit aan de grond of in het water gezien. Foeragerende vogels van deze soort waren een zeldzaamheid.

Aan het einde van de jaren vijftig en het begin van de jaren zestig bereikte de vervuiling haar hoogtepunt. Bodemorganismen ontbraken en alleen enkele soorten plankton, schimmels en bacteriën die in zeer vuil water leven, kwamen er voor (Leentvaar 1962).

De watervogels voelden zich in dit milieu ook niet op hun gemak. Tussen 1956 en 1976 werd in het gebied geen enkele waarneming van een Nonnetje gedaan. Futen, Aalscholvers en Blauwe Reigers werden nauwelijks waargenomen. Geoorde Futen en Dodaars handhaafden zich moeizaam. Tot 1970 werden in die periode slechts enkele malen oude vogels met jongen gezien.

De oevers van de plassen hebben een grillig verloop, er zijn vele eilandjes en drassige delen. In de rietzones is nog sprake van een gering aantal bomen en bosjes. De bosschages op het land zijn laag en matig ontwikkeld. Situatie 7 mei 1963.

Bron: KLM Aerocarto-Topografische Dienst, gemeente Hilversum, afdeling Landmeten.

In 1943 vond een explosieve toename van het aantal broedende Geoorde Futen op het Laarder Waschmeer plaats. Er zijn toen maximaal zeventig paren geteld.

Foto: Gerard L. de Hoog.

Het gereedkomen in 1965 van de afvoerleiding naar de Gooyergracht betekende het begin van een lichte kwaliteitsverbetering voor de Grote Plas en de Leeuwenkuil (Beltman 1971). De verbetering nam nog toe nadat deze afvoerleiding direct verbonden werd met de rioolzuiveringsinstallatie (1975). Uit onderzoeken van Engelsman (1978) bleek dat de levensvoorwaarden voor de macrofauna enigzins verbeterd waren sinds de jaren zestig en begin zeventig. Op 15 juni 1978 werd ook vastgesteld dat er weer vis leefde in de Grote Plas. Sindsdien werden jaarlijks vissen gezien, ook op de andere plassen (archief J. Harder).

De aanwezigheid van weer voldoende voedsel verklaarde waarschijnlijk de toename van het aantal broedende Geoorde Futen. Het hoogtepunt hierin werd bereikt in 1975 en 1976 toen er in beide jaren veertien paar aanwezig waren en grotendeels tot broeden kwamen. Ook de Dodaars profiteerde van de verbeterde waterkwaliteit. Na aanvankelijk met één tot drie paar aanwezig te zijn, broedden er in 1975 vier of vijf paar en van 1976 tot en met 1978 jaarlijks zes paar.

De Fuut was die jaren sporadisch aanwezig. Slechts in 1973 werd er op 4 juli een paartje met minimaal één donsjong ontdekt. Aangezien dit jong of jongen daarna niet meer werden waargenomen is het waarschijnlijk te veronderstellen dat de levenskansen voor jonge Futen in die tijd gering waren.

De verbetering van de waterkwaliteit kreeg een forse impuls nadat vanaf 1980 het waterpeil grotendeels, en vanaf 1983 in zijn geheel, in stand gehouden werd door water van een drinkwaterwinput. In korte tijd vonden er allerlei spectaculaire veranderingen plaats. De goede kwaliteit van het water had als resultaat dat er steeds meer vissen werden gezien in het Waschmeer. Bovendien werd er door de Stichting Gooisch Natuurreservaat in 1982 nog een kleine hoeveelheid vis uitgezet. Ten minste tien soorten vis, waaronder veel jonge Rietvoorns en verder onder meer Baars, Paling, Karper en Zeelt werden bij een proefbevissing in 1984 vastgesteld. Ook de conditie van de vissen bleek goed en er werden grote aantallen gevangen (Blessing 1984).

De Futen reageerden vrij snel op deze ontwikkelingen. In 1979 was er een broedpoging. In 1980 broedden er drie paar en vanaf 1981 tot 1987 schommelde de stand tussen acht en veertien paar. Ook Geoorde Fuut en in mindere mate de Dodaars pasten zich -in negatieve zin- aan de nieuwe situatie aan. Broedde de Geoorde Fuut in 1979 nog met ten minste zeven paar, in 1980 en de jaren daarna kwam de

soort niet meer tot broeden in het Laarder Waschmeer! Zelfs waarnemingen van de soort zijn tegenwoordig zeldzaam. De Dodaars liep in die periode terug van zes paar naar jaarlijks nul tot drie paar. Deze achteruitgang van Geoorde Fuut en Dodaars moet naar mijn idee veroorzaakt worden door concurrentie. Concurrentie enerzijds van soms agressief optredende Futen maar naar mijn oordeel anderzijds vooral van de in grote hoeveelheden aanwezige vissen. Het voedsel van zoetwatervissen bestaat voornamelijk uit insecten en insectelarven, watervlooien, wormen, slakjes, mosseltjes, algen, plantedelen, visbroed en jonge visjes (Ketting 1979). Het gaat hier dus om veel van de zelfde diersoorten die door de Geoorde Fuut en Dodaars gegeten worden (Bauer et al 1966). Een verband tussen deze gegevens lijkt hier voor de hand te liggen.

Met de ontwikkeling van de visstand bleken ook andere vogels weer interesse in het Waschmeer te krijgen. Zo verschenen er in de winterperiode 1980-1981 plotseling zeer regelmatig Grote Zaagbekken op het Laarder Waschmeer. Van de twaalf waarnemingen uit die winter (met normale temperaturen) waren er respectievelijk groepen die uit 36, 22 en 16 exemplaren bestonden.

Voor het Nonnetje geldt een soortgelijk verhaal. Ook hier een duidelijke toename met hogere aantallen (Harder 1981). Sindsdien worden Grote Zaagbek en Nonnetje iedere winterperiode in geringe aantallen waargenomen.

Werden Aalscholvers vroeger vrijwel alleen maar overvliegend waargenomen, ook dit veranderde door de zich goed ontwikkelde visstand. Het is de laatste jaren normaal geworden één tot vijf Aalscholvers foeragerend in het gebied aan te treffen. Vrijwel zeker zijn dit uit het Naardermeer afkomstige vogels. Ook het aantal voedsel zoekende Blauwe Reigers nam duidelijk toe. Zo nu en dan werden er circa tien vogels tegelijk geteld.

Zelfs het IJsvogeltje, dat voordien slechts één keer was vastgesteld, werd in de tweede helft van de jaren tachtig een aantal malen waargenomen. Afgewacht moet worden wanneer er sprake zal zijn van een nieuw biologisch evenwicht tussen Futen, vissen en macrofauna. In hoeverre een soort als de Geoorde Fuut dan weer kansen krijgt valt moeilijk te voorspellen.

Onderaan de foto de bebouwing van Hilversum met het Kamrad. Links het zuidelijk deel van de Westerheide. Vele stuifduintjes zijn nu begroeid met bomen, struiken en mossen. Situatie 15 april 1982.
Bron: Gemeente Hilversum, afdeling Landmeten.

Kleine rietvogels

Uit de jaren veertig weten wij welke rietvogels er voorkwamen als broedvogels. Kwantitatieve gegevens zijn echter vrijwel niet aanwezig. In het verslag 'Vogelwaarnemingen Gooi' nummer 12 van 21 september 1943 wordt door Niek Marra en Jaap Taapken melding gemaakt van circa tien paartjes Grote Karekieten in 1943. Tot in het begin van de jaren zestig wordt er voor deze soort opgegeven dat ze 'vrij algemeen' was en 'veel' voorkomt als broedvogel (dagboeken J.B.M. Frencken en C. Reij). Uit de vrijwel jaarlijkse onderzoeken naar de rietvogelstand vanaf 1966 blijkt dat de Grote Karekiet in al die jaren niet meer als broedvogel werd vastgesteld. Slechts op de trek wordt de soort zo nu en dan waargenomen (archief J. Harder). Van de Snor wordt in alle jaren vrijwel geen melding gemaakt. Reij (in Vogellijst) geeft voor de periode 1960 tot en met 1963 aan dat de soort op de voor-en najaarstrek werd vastgesteld. In 1966, 1967, 1976, 1979 en mogelijk 1970 kwam de Snor met één of twee paar voor in het gebied.

Bosrietzangers vestigden zich waarschijnlijk pas vanaf circa 1965 als broedvogel in het Laarder Waschmeer. Het is aan te nemen dat deze soort zich eerst vestigde nadat er hier en daar in de rietoevers struikjes verschenen. De inventarisaties geven voor de laatste twintig jaren een jaarlijkse broedvogelstand van circa drie tot zeven paar op. In 1943, 1949 en 1953 wordt over de Rietzanger geschreven

dat er enkele exemplaren aanwezig zijn. De waarnemingen van 1960 tot en met 1963 geven aan dat de Rietzangers toen 'vrij algemeen' waren. In 1966 en 1967 was het aantal broedparen respectievelijk veertien en zeven. Daarna liep de soort zeer hard in aantal terug. Het laatste broedgeval was in 1975. Welke factoren aan al deze ontwikkelingen ten grondslag liggen is niet zo eenvoudig te verklaren. Mogelijk liggen oorzaken van achteruitgang aan gebeurtenissen buiten het Waschmeer, want ook elders in West-Europa loopt de stand hard terug (Reijnen in Teixeira red. 1979).

De oppervlakte Riet nam in de loop der jaren vrij sterk toe. Tot in de jaren vijftig kwam dat deels door een toename van het wateroppervlak en daarmee de oeverlengte. Vooral de laatste twintig jaar groeien met name inhammen in de oevers en kleine plasjes steeds meer dicht met Riet en Lisdodde. Van de Kleine Karekiet werd in 1943 het aantal broedparen geschat op circa vijftien paren. In het begin van de jaren zestig wordt vermeld 'algemene broedvogel' en broedvogeltellingen in 1966 en 1967 geven voor die jaren respectievelijk 46 en 42 paren op. Daarna nam de soort sterk in aantal af tot 11 à 16 paren in 1970-1972. Sindsdien is er sprake van een vrij grote toename.

De situatie op 15 april 1982. Bovenaan de foto de stuifduintjes. Onderaan de Grote Plas, Anna's Hoeve en in de rechter benedenhoek de rijksweg A27.
Bron: Gemeente Hilversum, afdeling Landmeten.

Duidelijk is op deze foto te zien hoe de stuifduintjes geleidelijk aan geheel dichtgroeien.

Foto: Jaap Taapken.

In 1979 bereikte het aantal broedparen een top van 72-77 paren. Daarna handhaafde de Kleine Karekiet zich op 65-80 paren. In hoeverre de achteruitgang in de periode 1970-1972 mede veroorzaakt kan zijn door een aanvankelijk 'wegzuig-effect' van het in 1968 drooggevalen Zuidelijk Flevoland is moeilijk te bepalen. Evenmin is nu niet te zeggen in hoeverre de laatste toename van Kleine Karekieten in het Laarder Waschmeer ook verband houdt met een 'uitstralings-effect' en met het steeds verder in cultuur brengen van de rietvegetaties in de Flevopolders. Vergelijkingen met andere gebieden rondom Flevoland kan hierin misschien meer inzicht geven.

Een dichtgroeïend heidelandschap

Uit het voorgaande komt onder meer naar voren dat dertig, veertig jaar geleden het Laarder Waschmeergebied een vrij open karakter had. Sinds het wegvallen van de begrazing door schapen in januari 1962 is de natuurlijke opslag en groei van vooral Amerikaanse Vogelkers en Drents Krenteboompje eerst geleidelijk en recenter vrij aanzienlijk toegenomen. Het open karakter is hiermee groten-

deels verloren gegaan. Ten gevolge onder andere hiervan verdwenen na 1972 soorten als Kievit en Patrijs.

In 1973 broedde er mogelijk nog één, de laatste, Kuifleeuwerik. Hierna volgden de laatste broedgevalen van Kneu (1976), Grasmus (1979) en de Ringmus in 1983. Soorten die nu nog in het Laarder Waschmeer broeden maar door de toenemende bebouwing achteruitgegaan zijn, zijn er niet. Vrij constant in aantal bleven Groene Specht (1-3 paren) en Fitis (19-27 paren). Bij deze laatste soort is in de loop der tijd een verschuiving in de ligging van de territoria opgetreden.

Tot nu toe zijn er voor de Fitis nog voldoende half open plekjes met veel bosrandjes. De indruk bestaat dat de Fitis zich hierdoor nog vrij lang zal kunnen handhaven op het huidige niveau.

Toename van aantallen broedparen werd vastgelegd bij acht vogelsoorten. Uit de broedvogelinventarisaties blijkt dat in 1966 en 1967 het aantal Houtduiven werd geschat op circa twintig paren. In 1971 telde men 26 paren en in 1979 reeds 33-41 broedparen.

Vanaf 1940 tot ongeveer 1975 bedroeg het aantal Tortelduiven waarschijnlijk jaarlijks

De oppervlakte aan Riet is sterk toegenomen. In de oeverzones bevinden zich nu vele bomen en bosjes. Op de achtergrond is de bebouwing van Hilversum zichtbaar. Situatie voorjaar 1987. Bron: Gemeente Hilversum, afdeling Landmeten.

Deze foto is op de zelfde dag genomen als de vorige foto, maar dan uit een andere hoek. Bovenin de foto de Grote Plas en Anna's Hoeve met daarboven de rijksweg A27.
Bron: Gemeente Hilversum, afdeling Landmeten.

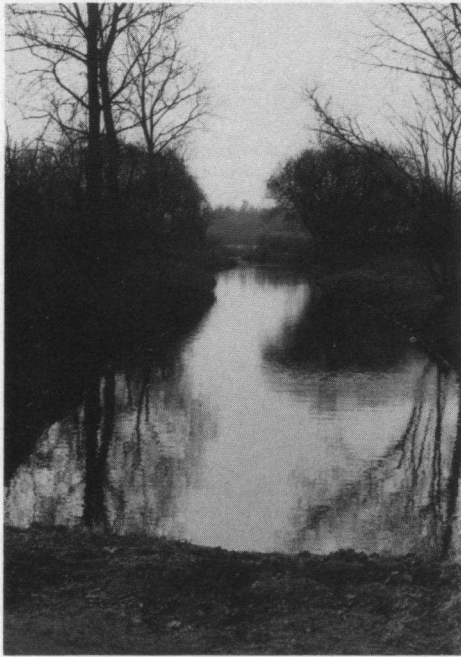
één tot drie paren. Daarna verdubbelde deze stand zich en schommelt de laatste tien jaar tussen vier en acht paren. Een soortgelijke ontwikkeling geschiedde bij de Merel, in 1966 nog 19 paren en in 1979 37-41 paren. Ook de Roodborst, die in de periode 1966-1980 jaarlijks met 3-6 paren broedde, steeg spectaculair in aantal. In 1985 konden 25-26 broedparen worden vastgesteld. Een overeenkomstige toename voltrok zich bij de Winterkoning. In 1966 één paar, 1977 zeven paren en in 1982 13-15 paren. Na de barre winter van 1977/1978 was ook hier de Winterkoning in het broedseizoen 1978 geheel afwezig. De gegevens na de laatste strenge winters wijzen uit dat de soort zich kon handhaven rond de tien broedparen.

Over de Tuinfluiter zijn tot 1966 weinig kwantitatieve gegevens bekend. In 1966 broedden er dertien paartjes in het Laarder Waschmeer. In 1979 was deze stand veranderd in twintig paren. Daarna lijkt het erop dat de aantallen iets teruglopen. Dit zou het gevolg kunnen zijn van de ouder en dichter wordende bossen en houtwallen. Een vogel als de Tjiftjaf, die juist de voorkeur geeft aan deze oudere bossen, vaart wel bij die ontwikke-

ling. In 1966 nog met elf paren aanwezig, nam het aantal in 1979 toe tot negentien paren. Voor 1985 bedroeg het aantal paren 21-25 paren.

De laatste vogelsoort uit deze groep waarbij toename werd vastgesteld is de Fazant. Hoewel er weinig oude gegevens zijn is hieruit op te maken dat de soort er in slechts enkele exemplaren voorkwam. Reij (in Vogellijst) geeft voor het Laarder Waschmeer en omgeving op dat van 1960 tot en met 1968 de soort er algemeen nestelde. Aantallen worden niet genoemd. In ieder geval zal het aantal territoriumhoudende mannetjes zijn toegenomen. De broedvogeltelling van 1971 vermeldt namelijk circa 25 paren. Daarna daalde het aantal territoriumhoudende mannetjes naar tien à elf in 1979. Momenteel schommelt de stand tussen de vijf en tien paren. Een mogelijke verklaring van de achteruitgang is dat eind 1971 de Vos zich als predator van de Fazant in het Waschmeer vestigde. In uitgegraven vosseholten werden onder meer restanten van Fazanten aangetroffen. Blijkbaar is er toch een evenwicht ontstaan getuige de huidige stand van de Fazant.

Tot slot nu een groep vogels die zich, als ge-

De verbindingssloot tussen de plas het Langewater en de plas de Leeuwenkull. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was dit een onderdeel van de rond Hilversum aangelegde tankgracht door de Duitse Wehrmacht.
Foto: Jaap Taapken.

volg van het dichtgroeien en ouder worden van de jonge bosjes gedurende de laatste jaren, in het Laarder Waschmeer heeft kunnen vestigen. In deze groep gaat het om negen broedvogelsoorten. J.B.M. Frencken (in dagboek) is één van de eersten die de Zwartkop in het broedseizoen vermeldt. Op 25 mei 1953

noteert en onderstreept hij deze soort.

Tellingen uit 1966 vermelden één broedpaar. Ook in 1970, 1971 en 1972 is er één broedpaar. Dit lage aantal verandert pas vanaf ongeveer 1980. In 1982 zijn er 10-17 paartjes. Daarna handhaaft de Zwartkop zich ongeveer op dat niveau.

Sinds 1970 zijn er twee nieuwkomers: de Zwarte Kraai en de Grote Bonte Specht. Aanvankelijk broedde deze spechtesoort in nestkasten, maar na verloop van tijd kwamen er steeds meer natuurlijke holten. De laatste jaren broeden de twee tot vijf paren Grote Bonte Spechten zelfs niet meer in de nestkasten, maar alleen in natuurlijke holten in oudere bomen.

Dat zelfde verhaal geldt ook voor de Holenduif. Deze begon zijn Laarder Waschmeerpars in 1975 ook vanuit een nestkast.

Het hoogste aantal broedparen van deze soort bedroeg vijf paren in 1982.

Vanaf 1981 konden de Bosuil en de Boomkruiper als aanwinst worden genoteerd.

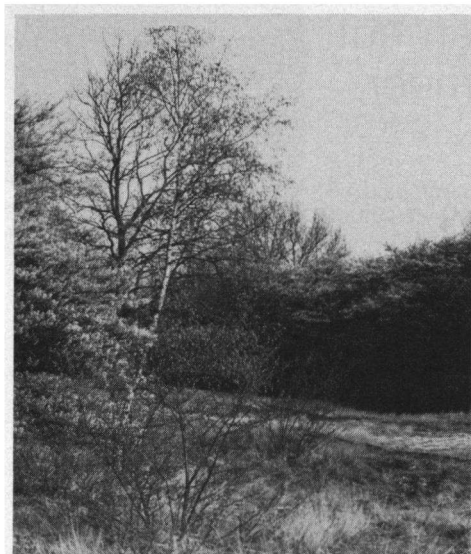
De Bosuil broedt in een speciale, grote nestkast. De Boomkruiper heeft zich in de nestkasten nog niet laten zien. Het jaarlijkse aantal Boomkruiperparen bedraagt twee tot vijf paren.

De Buizerd die in het begin van de jaren tachtig steeds vaker ook 's zomers werd aangetroffen, kon in 1984 met zekerheid als broedvogel opgeschreven worden. In een Vliegden werd bij toeval een nest aangetroffen. In 1985 bleek dit nest te zijn overgenomen door, alweer een nieuwkomer, de Havik die er zijn jongen grootbracht. In dat zelfde jaar was er nog een aanwinst. Het eerste broedgeval, in

Het Laarder Waschmeer en omgeving wordt voor het publiek afgesloten. Een historische foto uit maart 1959.

Archief Stichting Gooisch Natuurreservaat.

Een ander beeld van de begroeiing van de stuifduintjes.
Foto: Jaap Taapken.

een nestkast, van de Bonte Vliegenvanger was een feit. In 1986 zouden er zelfs zes paren tot broeden komen (mondelijke mededeling W. Jongkoen).

De toekomst

De lijnen die er getrokken zijn tussen veertig en vijftig jaar geleden en nu, geven aan dat er nogal wat veranderd is in de soorten en aantallen broedvogels van het Laarder Waschmeer. Welke ontwikkelingen zijn er op betrekkelijk korte termijn te verwachten?

Indien de waterkwaliteit zich zo kan handhaven en mogelijk nog verbetert is het niet denkbeeldig dat vogelsoorten als Purperreiger en Roerdomp vestigingspogingen zullen ondernemen. Nu al worden ze regelmatig, ook in het broedseizoen, gezien. Zelfs kan in dit verband aan de Visdief gedacht worden. Andere soorten waarvoor zich al erg gunstige ontwikkelingen hebben voorgedaan of de situatie zal verbeteren zijn Sperwer, Sprinkhaanrietzanger en mogelijk Wielewaal en Nachtegaal.

Bepalend voor deze laatste groep is welke maatregelen de beheerder, de Stichting Gooisch Natuurreservaat, de komende jaren gaat nemen. Het Laarder Waschmeer is in 1986 door de minister van Landbouw en Visserij aangewezen als gebied waar de Natuurbeschermingswet (NB-aanwijzing) op toegepast moet worden.

Vanuit deze aanwijzing dient er nu een gedegen beheersplan te worden opgesteld. Vooruitlopend hierop heeft de Stichting Gooisch Natuurreservaat reeds een start gemaakt met begrazing door Charolaiskoeien. Een groep van vijftien dieren baant zich sinds april 1987 een weg dwars door alle bosjes, over graslandjes en langs de rietoevers. Gelijktijdig is de beheerder begonnen met het plaatselijk open kappen van het gebied, waarbij voornamelijk Amerikaanse Vogelkers en enkele Wilgen en Vierstruiken verwijderd worden.

De effecten van begrazing en actief ingrijpen door de mens zullen zo nauwkeurig mogelijk en met belangstelling worden gevolgd.

■ J. Harder, Meteorstraat 45, 1223 ER Hilversum, 035 - 852 842.

LITTERATUUR:

- Bauer, K. & U. Glutz von Blotzheim (1966):** Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 1. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
- Bechger, J.J. (1980):** Visie op riolering. Publieke Werken Hilversum.
- Beltman, B.G.H.J. (1971):** Hydrobiologisch onderzoek van het Laarder Wasmeercomplex, het Pluismeer en het Hilversumse Wasmeer. Scriptie LH-NB, Verslag Natuurbeheer nr. 87, Landbouwhogeschool, Wageningen en Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Leersum.
- Blessing, B.M. (1984):** Proefbevisingen Laarder Wasmeer 1984, Stichting Gooisch Natuurreservaat, Hilversum.
- Engelsman, S. (1978):** Milieubeheersproblemen en natuurbeheersaspecten van het Laarder Wasmeercomplex. Doktoraalstudie Milieuhygiëne ALH 77-57p, Verslag Natuurbeheer nr. 413, Landbouwhogeschool Wageningen.
- Frencken, J.B.M. (z.j.):** Overzicht van waargenomen vogels bij het Laarder Wasmeer te Hilversum in de jaren 1946 t/m 1961.
- Harder, J. (1981):** Zaagbekken op het Laarder Wasmeer in de periode van 1937-1981. De Korhaan 15 (5) : 116-122.
- Ketting, Kees (1979):** Vissersgids, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
- Leentvaar, P. (1962):** De hydrobiologische toestand van het Laarder Wasmeer in 1961. RIVON Bericht nummer 142.
- Ministerie van Landbouw en Visserij (1986):** Beschikking Toepassing Natuurbeschermingswet. No. NMF/N 86-3991.
- Raam, J.C. van (1983):** Bodem- en grondwaterverontreiniging in het gebied rond Anna's Hoeve nabij Hilversum. I/vR/2814-83, Gewest Gooi en Vechtstreek.
- Reij, C. (z.j.):** Vogellijst Laarder Wasmeer en omgeving (1960 t/m 1963).
- Teixeira, R.M. red. (1979):** Atlas van de Nederlandse Broedvogels. 's-Graveland.